

*Az ötvenhatos magyar forradalom és a Szabad Európai Rádió**

magyar történelemnek nincs olyan eseménye, amelynek nagyobb hazai és külföldi visszhangja és irodalma lett volna, mint az 1956-os forradalomnak és szabadságharcnak. Persze nyomban hozzá kellene tenni, hogy ez a kornak is következménye, amennyiben az idő előrehaladtával együtt, különösen az utóbbi évszázadban a közlési és tájékoztatói lehetőségek is hatalmas mértékben bővültek.

Tényként állapítható meg, hogy semmilyen magyar történelmi eseménynek nem volt nagyobb és tartósabb bel- és külföldi hatása, valamint tudományos és népszerűsítő irodalma, mint az ötven évvel ezelőtti forradalomnak. Minden túlzás nélkül megállapítható, hogy máig tartó magyarországi emléke jóval elevenebb, mint volt például 1898-ban, tehát ötven évvel később az 1848-as magyar szabadságharcnak.

Elnézést kérek, hogy most néhány mondattal magamról szólok, aki a fél évszázad előtti eseményeknek külföldön élve csak távoli szemlélője voltam, de hivatásomnál fogva azok közé tartozom, akik rádiószerkesztőként vagy újságíróként 1956 őszen hónapokig a magyarországi eseményekkel foglalkoztak. A forradalom alatt majd az egész időt a szerkesztőségben töltöttem, csak aludni jártam haza. Jóllehet munkaköröm nagyrészt az irodalommal és kultúrával való foglalkozásra korlátozódott, politikai érdeklődésem és nyelvismeretem alapján más területeken, politikai műsorokban is dolgoztam. Amit mondandó leszek, személyes emlékeim és csak részben a vonatkozó dokumentumokból levont következtetések.

Amikor a Szabad Európai Rádió 1951 őszen adásait elindította, természetesen még nem volt előrelátható, hogy öt év múlva milyen korszakos események cselekvő tanúi leszünk. Mint később kiderült, nemcsak távoli tanúi voltunk, hanem kis mértékben az események szereplői is. Megbízható források szerint a SZER hallgatottsága a forradalmi napokban megnőtt, amit a mi felelősségünket is erősen növelte. Amerikai alapítású és az Egyesült Államok által működtetett rádióállomás lévén, fontos volt, hogy mit mond, és főleg műsoraiból kiolvasható lesz-e, hogyan viselkedik majd a nyugati szuperhatalom abban az esetben, ha a Magyarországot fogva tartó másik szuperhatalom, a Szovjetunió szembefordul a szabadságukért harcot vállaló magyarokkal.

* A Münchener Magyar Intézet által 2006. október 13-án a magyar forradalomról rendezett szimpóziumra német nyelven készült előadás magyar változata.

Az nyilvánvalónak tetszett, de nem volt biztos, hogy a nép a fegyveres harcban is egységes lesz, és közösen küzd a zsarnokság ellen. Megnyugtató és a nemzeti büszkeséget erősen növelte, hogy a gyűlölt politikai rendőrségen és a kis számú szovjetbarát kommunistán kívül az ország egységesen szállt szembe a forradalom leverésére indult szovjet invázióval.

Ez az egység jellemezte a Szabad Európa Rádió magyar osztályának tagjait is. Antikommunista és szovjetellenes emigránsok lévén nemcsak szembenálltak az országot fogva tartó moszkvai birodalommal és az általa az ország élére állított kommunista kormánnyal, hanem szívvel-lélekkel támogatták azokat a magyar honfitársaikat, akik felkeltek a szovjet túlerő ellen, és életüket is kockáztatták az ország függetlenségéért, a nemzet szabadságáért.

Ilyen lelkiüettel és elszántsággal vállaltuk mi is a megszokottnál több munkát. A rádió csak éjjeli rövid megszakítással egész napon át szólt. A korábbi műsorrend felborult, csaknem egész nap élő műsorok kerültek az éterbe. A hírek, értesülések és tudósítások gyors továbbítása érdekében és az idő szűkössége miatt többször le kellett mondani a nyugati távirati irodák anyagának írásos magyarrá fordításáról. Az időt jobban kihasználó olykor szerkesztők ültek a mikrofon elé, és a távirógépek kiszakított papírszalagjaiból rögtönzött magyar fordítással mondták be a sürgősnek ítélt híreket. A magyar munkatársak majd három héten át minden erejüket mozgósítva végezték feladatukat. Ugyanez mondható a magyar műsorban közreműködő amerikai politikai és német technikai munkatársakról.

Részben ezzel is magyarázhatóak azok a hibák és mulasztások, amelyek a magyar műsorban előfordultak, és amelyeket később méltán kifogásoltak sok helyütt. A kifogások és elmarasztalások olykor indokoltak voltak, olykor azonban merőben a Szabad Európa Rádióval szembeni előítéletek lecsapódásai

A forradalom bukása után természetesen felvetődött a felelősség kérdése. Ez előrelátható volt attól a pillanattól kezdve, hogy a szovjet katonai beavatkozás után a harcok lecsendesedtek, és a megbukott, elkergetett magyar kommunista vezetők visszatértek a Moszkva által nekik visszaszerzett hatalomba. Ha a forradalom győzedelmeskedett volna, senki sem hánytorgatta volna fel a SZER által elkövetett – valóságos vagy vélt – hibákat. A bukást, a történelem tanúsága szerint, mindig hibák, tévedések, mulasztások, felelőségek kutatása és felderítése követi. Ez történt 1956-ban is.

A Szabad Európa Rádió irányítói amerikaiak voltak. Legfelül az elnök, a külügyminiszter, majd az intézmény élére kinevezett közéleti férfiak és rádiós szakemberek, végül az ugyancsak amerikaiakból álló New York-i és müncheni igazgatóság. Amit a magyarok tettek, nem teheték a belső szolgálati rend alapján, helyi politikai tanácsadók tudta és beleegyezése nélkül. Semmi sem kerülhetett adásba, különösen politikai vonatkozásban, amit a müncheni amerikai politikai tanácsadó vagy megbízottja nem láttamozott. Ez 1956 októberében is így volt. Az ellenőrzés a forradalmat megelőző években utólagos volt, a forradalom kirobbanásának napjától előzetes. Sajnos, az történt, hogy mintha a New York-i vezetés csődöt mondott volna, elmaradtak a napi írásos eligazítások, politikai kérdések elemzése és az

ajánlások. Ezek csak kihagyásokkal történtek. Minderről Münchenben döntöttek a helyi amerikai rádiós vezetők.

Amikor a forradalom bukása után felvetődött a SZER felelőssége, kevésbé hivatalos helyeken, sokkal inkább a nemzetközi sajtóban, a vállalat némely amerikai illetékesei a maguk mulasztását vagy tévedését nem látva be, a felelősséget a magyarokra hárították. A müncheni igazgatóság arra kényszerült, hogy számot adjon az ötvenhatos magyar műsorokról. Több helyütt is folyt vizsgálat annak kiderítésére, hogy a magyar osztály milyen hibákat követett el.

A házon belüli vizsgálat az 1956. október 23-a és november 23-a közötti egy hónap 308 politikai tárgyú műsorát (kommentárokat, hírmagyarázásokat, glosszákat, riportokat, sajtószemléket, a teljes havi műsor 70 százalékát) tekintette át. Négyről azt állapította meg, hogy ellentétben állt a műsorpolitikával és a belső irányelvekkel, további tizenhatról úgy vélekedett, hogy eltérést mutatott a belső napi utasításoktól és ajánlásoktól.

Jóval jelentősebb volt az a vizsgálat, amelyet a nyugatnémet kormány végzett 1956 végén. A SZER-nek kormányutasításra a forradalom alatti teljes műsoranyagot be kellett mutatnia a bonni kormánynak. Ennek eredményét Adenauer kancellár ismertette 1957. január végén egy sajtókonferencián. A vizsgálat megállapította: nem felelt meg a valóságnak némely nyugati sajtóterméknek az az állítása, hogy a SZER nyugati fegyveres támogatást ígért a magyaroknak. Az Európai Tanács által indított vizsgálat azzal az eredménnyel végződött, hogy a müncheni rádió nem követett el hibákat, még ha akadtak is szavak, mondatok, amelyek félreértésekhez vagy félremagyarázásokhoz vezethettek.

A magyarországi sajtóorgánumok felső sugallatra szellőztették a negatív nyugat véleményeket, hallgattak viszont, amikor azok hamis volta beigazolódott. A leg súlyosabb vád az volt, hogy a SZER november 4-én kitartásra és további harcokra buzdított, holott a szovjet túlerővel szemben a sikernek semmilyen esélye nem volt, csak a magyar veszteségeket növelte volna. Ez valóban hiba lett volna, de amire hivatkoznak, nem úgy történt. Egészen másként. A müncheni rádió november 4-én, vasárnap reggel két sajtószemlében minden kommentár nélkül ismertette az *Observer* című londoni hetilap hajnali cikkét. Abban az állt, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsa vasárnap estére összehívott ülésén a magyar forradalom tárgyalása kedvező kicsengésének esélyét növelhetné, ha addig még folynának a harcok, és a Szovjetunió nem hivatkozhatnék arra, hogy a harci cselekmények befejeződtek. Persze akadhattak, akik ebből azt a következtetést vonták le, hogy előnyös lehetne, ha folytatódna a harcok. A SZER ezt nem ajánlotta, és erre nem bízott. Sőt, a második reggeli ismertetés után le is állította e sajtószemléjét. A forradalommal szembeni propaganda azonban még sokáig hivatkozott rá.

Az 1956-os magyar forradalomnak az elmúlt ötven esztendőben hatalmas irodalma keletkezett. Annak idején a világ csaknem minden nyelvén jelentek meg róla cikkek, az utána következő évtizedekben hosszabb tanulmányok, esszék, könyvek. A nagy könyvtárak katalógusai külön részlegben sorolják fel a minden nagyobb nyelven megjelent hosszabb-rövidebb munkákat. Ezek közül tekintélyes

azok száma, amelyek idegen nyelven vagy nyelveken értő magyarok könyvtáraiban is helyet kaptak.

Sajnos, megbízható ismeretek szerint, Magyarországon még mindig többségben vannak azok az ötvenhatal foglalkozó magyar munkák, amelyek a kommunizmus évtizedeiben jelentek meg, és kisebb-nagyobb mértékben a hivatalos kormányálláspontot, vagyis az ellenforradalom teóriáját népszerűsítik. Persze ma már nem tilosak és üldözendők a forradalmat helyeslő, igazoló, tárgyilagosságra törekedő, emlékéket megbecsüléssel őrző munkák. Az idegenben születettek be is vihetők az országba, és nem esnek a határon a vámellenőrzések áldozataivá. A vámosok nem kobozzák el őket, mint valamikor, még másfél-két évtizeddel ezelőtt is.

Ötvenhat emléke polgárjogot nyert Magyarországon. Mindenki szabadon ítélni meg a forradalom kitörésének okait, magyarázatát, epizódjainak jellegét, a vezetők és résztvevők szemléletét és magatartását. Emlékét nyilvánosan is ápolják. Feltűnő azonban, hogy nincs 1989–1990 óta született érdemleges irodalma. Nem igen látni jelét annak, hogy szorgalmasan, behatóan, tudományosan kutatóknak, az eredményeket publikálnák, kutatói programok, doktori disszertációk készülének. Nem végeztem erre vonatkozóan kutatásokat, de nem hiszem, hogy nagyon tévednék és megfigyeléseim alaptalanok.

Persze lehetséges, hogy korai még ebben az ügyben ítélni. Vagy akárcsak véleményt nyilvánítani. Talán nagyobb idő szükségeltetik ahhoz, hogy a magyarországi történettudományban jelentkezzen egy ötvenhatal foglalkozó új nemzedék, amelyet már nem feszélyez az a körülmény, hogy eddig ellenforradalomnak kellett tartani és nevezni az ötvenhatos eseményeket, most meg lehet már annak tekinteni és mondani, ami minden apró részletét tekintve kezdettől fogva a végéig volt, tehát forradalomnak, e megítélés minden tartozékával együtt. Véleményem szerint az ötvenhatal való foglalkozást és forradalomként való megítélését nehezítheti, hogy eddigi tekintélyük kisebb-nagyobb csorbulásától tartanak azok a történettudósok, akik korábban feltétel nélkül vallották, némelyek kényszerből vagy szükségből hirdették az ellenforradalmi teóriát. Talán valóban egy új történezműnemzedék megjelenése szükségeltetik ahhoz, hogy a magyar történettudomány egyenesen és feltétel nélkül nevezhesse ötvenhatot forradalomnak vagy felkelésnek.

A Szabad Európa Rádió magyar adása 1956. október 23-tól megszűnéséig, 1993. október 31-éig, tehát valamivel több mint 37 évig hirdette az ötvenhatos forradalom eszméit, vagyis a szabadságra, a függetlenségre és a demokráciára való törekvést. A magyar osztály belső munkatársainak száma a majd négy évtized alatt (Münchenben, New Yorkban, több európai fővárosban, valamint a végén Budapesten) meghaladta a háromszázat, és körülbelül annyira rúgott a tartósan külső munkatársak száma is. Az előbbieik közül voltak, akik különböző okokból összeütkezésbe kerültek a vállalattal, és azért távoztak, voltak, akiknek takarékosági okokból mondtak fel, voltak, akiket a vállalat méltánytalanul elküldött (mint azt a 13 munkatársat, akiknek kellő indok nélkül mondtak fel az igazgatóság, feltételezések szerint azért, hogy így tegyen eleget az 1956 után jelentkező külső nyomásnak), és voltak többen, akik önként távoztak. De nem akadt senki, aki azért

hagyta el a vállalatot, mert szembehelyezkedett céljaival és a hazai kommunistákkal rokonszenvezett, vagyis senki sem állt át az ellenfél oldalára.

A Szabad Európa Rádió tevékenységének bő irodalma gyűlt össze egyrészt működése késői szakaszában, másrészt és leginkább megszűnése után. A benne hosszabb-rövidebb ideig dolgozó magyarok tevékenységét felemlítik nemcsak a magyar szerzők által írt munkákban, hanem azokban is, amelyek nem magyar szerzőktől az Egyesült Államokban és az európai országokban jelentek meg.

A magyar műsorra vonatkozó dokumentumokat (eredeti kéziratokat, hangszalagokat, ezek digitalizált változatait, iratokat és más tárgyi emlékeket) a budapesti Országos Széchényi Könyvtár gyűjtötte össze és a Történeti Interjúk Tára elnevezésű részlege őrzi. A Szabad Európa Rádió kutatóosztályának magyar anyaga a Soros Alapítvány által létrehozott budapesti Nyílt Társadalom Archívumban kapott helyett. Jelentős anyagot őriz a Magyar Rádió dokumentációs osztálya is.

Ezt a rövid áttekintést is, mint az intézmény történetéről írt és 1996-ban megjelent könyvem, azzal zárnám, hogy sajnós a Szabad Európa Rádió nem tudta megvalósítani azt, amire hírközlő tevékenységével és felvilágosító munkájával törekedett. Sok jelből és tünetből ítélve a lakosság többsége nem azzá lett, amivé válhatott volna. Felszabadulása után is megtartotta a kommunista társadalom sok jellemvonását: az idegenkedést a felelősségtől, az állami gondoskodás és gyámkodás elvárását, a félelmet a gyökeres változásoktól, a polgári bátorság és társadalmi önfegyelem hiányát, a bürokratikus nehézkességet, a hivatali packázásokat, a képtelenséget a hatékony ügyintézésre, a külső segítségben és a csodákban való bizakodást.

A Szabad Európa Rádió hajdani és még élő munkatársait nem töltheti el bizalommal és reménykedéssel az a körülmény, hogy az ország élén ma újból azoknak az örökösei állnak, akik miatt annak idején a gyötrelmes hontalanságot vállalva hazájukat elhagyták. ☒